

KARAĐOZ-BEGOVA MEDRESA U MOSTARU

Alma OMANOVIĆ-VELADŽIĆ

UVOD

U drugoj polovini XV. i tokom XVI. stoljeća cijela teritorija današnje Bosne i Hercegovine ušla je u sastav Osman-ske države. U ovom periodu događale su se vrlo značajne društvene i kulturne promjene. Uspostavljen je novi način života koji se manifestirao u svim oblastima ljudskog djelovanja: književnosti, arhitekturi, muzici itd. Grade se džamije, mektebi, medrese, biblioteke, tekije, muvekithane, hamami, bezistani, hanovi, karavansaraji, imareti, česme, šadrvani, mostovi i drugi objekti, koji daju pečat novom načinu života i izgledu naselja. Možemo reći da su mektebi, medrese i biblioteke bili među glavnim faktorima u širenju orijentalno-islamske kulture u našim krajevima.

Pored niza džamija i mekteba, početnih vjerskih škola u kojima se sticalo temeljno vjersko znanje, naselja na višem razvojnem nivou imala su više obrazovnih institucija, kao što su medrese, koje su odgovarale današnjim srednjim školama i svojim učenicima omogućavale srednju, pa i višu vjersku naobrazbu. Zgrade medresa koje su podizane u Bosni i Hercegovini, odnosno na području Bosanskog ejaleta, građene su "po uzorima klasičnih osmanskih medresa". Među njima razlikujemo: zatvorenu

medresu, medresu u obliku slova «U» i u obliku slova «L». Pored ovih javlja se i «poseban tip izdužene medrese, kao i medresa-dershana, odnosno medresa bez internatskog dijela».¹ Bile su to dobro organizirane škole internatskog tipa koje su zadovoljavale potrebe tadašnjeg društva. Medrese svojim arhitektonskim izgledom i skladnošću čine umjetnički prostor koji pruža osjećaj spokojstva i smirenosti.

Sve navedene ustanove podizane su na inicijativu pojedinaca kao vakufski objekti. Ti pojedinci pripadali su različitim društvenim slojevima, među kojima su bili visoki državni funkcioneri, sandžakbezi, valije, vojvode i drugi. Iz vakufnama saznajemo i to da su vakifi medresa osiguravali sredstva za plaće muderrisu (profesoru), njegovom pomoćniku i poslužitelju, zatim stipendije, a nekad i hranu učenicima, često knjige za potrebe nastave, a obavezno sredstva za održavanje i popravak zgrade.² Jedan od najvažnijih motiva kojim su se rukovodili osnivači ovih ustanova bilo je snažno vjersko osjećanje, želja da se učini dobro i korisno djelo. U skladu sa ustaljenom praksom u osmanskim medresa-

1 Bećirbegović, Madžida, *Prosvjetni objekti islamske arhitekture, Prilozi za orijentalnu filologiju*, br. XX.-XXI./1970.-71., Sarajevo, 1974., str. 285 (dalje: Bećirbegović, M., *Prosvjetni objekti*)

2 Ibid., str. 277

ma i u medresama Bosanskog ejaleta, nastava je izvođena na tradicionalni način, uspostavljen još u Nizamiji³, a donekle modificiran u skladu sa potrebama Carstva i sklonostima muderrisa koji su bili nosioci obrazovnog procesa.⁴

U medresama su se u načelu izučavale i *tradicionalne* i *racionalne* discipline. U *tradicionalne nauke* (el-ulum el-naklijja) spadaju: tefsir, hadis, arapski jezik, fikh i usuli-fikh, dok u *racionalne nauke* (el-ulum el-aklijja): logika, filozofija, matematika i medicina. Iako je nastavni program bio iniciran individualnom željom vakifa, on je bio u saglasnosti sa tradicijom obrazovanja. Medrese su stepenovane prema vrstu i nivou znanja koje su pružale studentu. Glavni metodi učenja u medresama bili su memoriranje (hifz), ponavljanje (i'adah), razumijevanje (dirajah), diskusije (mudhakarrah) i prepisivanje bilješki (kitabah).⁵

Veliki vakifi koji su djelovali u Mostaru u XVI. stoljeću, poput Muhamed-bega (Karađoz-bega), Čejvan-ćehaje, Koski Mehmed-paše, Nesuh-age Vučjakovića, Derviš-paše Bajezidagića, svoje vakufe ostavljali su na dar narodu, gradu, odnosno Bosni, ali i da bi sačuvali spomen o sebi i svom imenu. Zahvaljujući navedenim vakifima, u Mostaru su vrlo rano bile podignute prve medrese, tako da je ovaj grad u toku cijelog osmanskog perioda bio jedan od značajnih kulturnih centara u Bosanskom pašaluku. Osnovni cilj ovog rada je da pruži kompletniju sliku o Mostarskoj medresi, Medresi zaima hadži Muhamed-bega iz 1570. godine, poznatije u literaturi po imenu Karađoz-begova medresa. Zatim će biti riječi o nastavnom programu i predmetima koji su bili zastupljeni u njoj, muderrisima koji su predavali, učenicima koji su je pohađali te o biblioteci i prepisivačkoj djelatnosti, koja je bila razvijena unutar nje u to vrijeme.

3 Najčešće se spominje da je prva izgrađena medresa u islamskom svijetu Nizamija, koju ju Nizamul-Mulk, veliki vezir (u. 485./1092.), nakon dvogodišnje gradnje, podigao u Bagdadu 459./1067.

4 Kasumović, Ismet, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, Mostar, 1999., str. 153 (dalje: Kasumović, I., *Školstvo*)

5 Karčić, Fikret, *Islamske studije na pragu 21. vijeka : Naslijede prošlosti i izazovi budućnosti*, Novi Muallim, god. II., br. 6./2001., Sarajevo, 2001, str. 5

1. MOSTARSKI VAKIF ZAIM HADŽI MUHAMED-BEG

Mostar je doživio zlatno doba i znatno se teritorijalno proširio u XVI. stoljeću, kad su u njemu živjeli i djelovali veliki vakifi, poput zaima hadži Muhamed-bega (Karađoz-bega), Koski Mehmed-paše, Čejvan-ćehaje, Nesuh-age Vučjakovića, Derviš-paše Bajezidagića i dr. te podignuti brojni islamski spomenici kulture. Može se reći da je Mostar bio važan centar islamske prosvjete, koji je dao više učenih ljudi, pjesnika i književnika. U Mostaru u XVI. stoljeću posebno mjesto po broju svojih zadužbina svakako zauzima ugledni vakif zaim hadži Muhamed-beg, poznatiji kao Karađoz-beg. Ovaj nadimak, kako predaja kaže, dobio je zbog svoje naočitosti (karađoz na turskom jeziku znači crnook). Rodom je iz Bijelog Polja kraj Mostara.⁶

Iz njegove vakufname saznajemo da je imao tri sina: Muhamed-bega, hadži Jusufa i Sulejman-bega,⁷ a iz jednog dijela natpisa na njegovoj džamiji u Mostaru vidi se da je bio brat velikog vezira Rustem-paše. Prijevod toga natpisa je: "Ovu časnu i uzvišenu džamiju podigao je – za vladavine najvećeg sultana, sultana Sulejman-hana, neka Bog uveliča njegove pobjede – dobrotvor hadži Muhamed-beg, sin Ebus-Seadetov a u vrijeme uprave gospodina dobrotvora brata, čestitog državnika i velikog vezira, tvorca reda na svijetu".⁸ U to vrijeme, u dva navrata je Rustem-paša bio veliki vezir (1544.-1553. i 1555.-1561.).

Zaim hadži Muhamed-beg svojim potomcima i društvu ostavio je veliki broj zadužbina u Mostaru, Konjicu, Blagaju i drugim mjestima Hercegovine i Bosne, o čemu nam svjedoči njegova vakufnama napisana u prvoj dekadi ramazana 977. godine po Hidžri, tačnije između 7. i 16. februara 1570. godine. Originali sačuvanih mostarskih vakufnama

6 Hasandedić, Hivzija, *Mostarski vakifi i njihovi vakufi*, Mostar, 2000., str. 13

7 Vidi: Mujić, Muhamed A., *Vakufnama zaima hadži Muhamed-bega (Karađoz-bega) iz 1570., Vakufname iz Bosne i Hercegovine : (XV. i XVI. vijek)*, Sarajevo, 1985., str. 164-165 (dalje: Mujić, Muhamed A., *Vakufnama zaima hadži Muhamed-bega (Karađoz-bega) iz 1570.*)

8 Mujezinović, Mehmed, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine : knj. 3 : Bosanska krajina, Zapadna Bosna i Hercegovina*, Sarajevo, 1998., str. 177-178

nalaze se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, a fotokopija ove i drugih mostarskih vakufnama iz XVI. stoljeća nalaze se u zbirci *Mostarske vakufname* u Orijentalnom institutu u Sarajevu (OIS). Navedenu vakufnamu preveo je Muhamed A Mujić i ona je, kao i mnoge druge, objavljena u knjizi pod nazivom *Vakufname iz Bosne i Hercegovine (XV. i XVI. vijek)* u izdanju Orijentalnog instituta u Sarajevu (1985.).

Iz njegove vakufname također vidimo da se vakuf hadži Muhamed-bega sastojao od džamije u Mostaru, mesdžida u Potocima, tri mekteba – u Mostaru, Konjicu i Potocima, medrese, imareta i musafirhane u Mostaru, mostova u Konjicu, na Buni i dva na Lištici te po jednog hana u Mostaru, Konjicu, Čičevu i Potocima. Iz sredstava ovog vakufa sagrađen je i hamam u Blagaju. Mostaru je ovaj vakif podario i biblioteku, koja se nalazila odmah uz medresu. Vakif se pobrinuo za održavanje navedenih ustanova zavještanjem 42 dućana u mostarskoj čaršiji, 16 tabhana (kožara) blizu imareta, 6 mlinica i 2 stupe za valjanje sukna u selu Knešpolju, 8 mlinica i 2 stupe na izvoru Bune, nešto zemlje u Mostaru i Knešpolju i 400.000 osmanlijskih dirhema u gotovom.⁹ Utvrđeno je da je bio nazir (naglednik) radova na podizanju mostarskog Starog mosta između 1565. i 1566. godine.¹⁰

Zaim hadži Muhamed-beg umro je prije 1585. godine u Mostaru, o čemu svjedoči jedan izvor iz navedene godine u kome se on već spominje kao umrli,¹¹ a ukopan je u haremu svoje džamije.

2. KARAOĐOZ-BEGOVA MEDRESA U MOSTARU

2.1. Historijske činjenice

Osnivač ove medrese je ugledni mostarski vakif zaim hadži Muhamed-beg, po kome je građevina i dobila ime. Sagrađena je nešto prije 1570. godine, što saznajemo iz vakufname, koju

9 Mujić, Muhamed A., *Vakufnama zaima hadži Muhamed-bega (Karaođoz-bega) iz 1570.*, str. 161-162

10 Polimac, Abdulah, *Novi dokumenti o gradnji Starog mosta u Mostaru, Most*, br. 14-15, Mostar 1977, str. 113.

11 Original opširnog deftera *Live Hersek* za navedenu godinu nalazi se u Ankari, Tapu ve Kadastro Arşivi No. 484 (7), a kopije se nalaze u OIS (ANUBiH-OIS), br. 43, str. 144

je hadži Muhamed-beg napisao posebno za svoju medresu:

“Iz najčišćeg svog imetka i najboljeg od onog što je dobio, izdvojio stotinu hiljada dirhema, srebrenih, koji su u opticaju u tom momentu, i uvakufio ih te ih uručio svome muteveliji, određivši da se (ta svota) daje pod interes tako da se od svakih deset dirhema (datih pod interes) dobije jedanaest i ¼ dirhema.

*Odredio je da se od prihoda koji se dobije na taj način (isplaćuje) svakog dana dvadeset dirhema za održavanje nastave u medresi koju je vakif podigao u blizini svoje časne džamije; osam dirhema učenicima (medrese) koji stanuju u četiri sobe njegove (medrese); jedan dirhem vrataru (medrese); četiri dirhema muteveliji vakufa medrese te jedan dirhem za obavljanje dužnosti nazira (ovog vakufa)”*¹²

Navedena medresa radila je sve do 1918. godine. Za vrijeme Kraljevine Jugoslavije bila je zatvorena do 1938., kad je ponovo otvorena i radila narednih sedam godina. Dakle, otvorena je neposredno pred Drugi svjetski rat i nastavila sa radom i tokom rata. Ni teške ratne neprilike nisu bile prepreka za njenu odgojno-obrazovnu misiju. Međutim, uspostavom nove komunističke vlasti u Jugoslaviji, odnos prema vjerskim zajednicama drastično se promijenio nagore, tako da su se u nemilosti našle i vjerske škole. Odmah po okončanju rata i potpunog komunističkog preuzimanja vlasti, već 1945. godine zabranjen je rad ove medrese i ona nije djelovala sve do 1995. godine. U toku agresije na Bosnu i Hercegovinu zgrada je pretrpjela velika oštećenja od projektila upućenih s položaja srpsko-crnogorskoga i hrvatskih agresora, a naročito su oštećeni kupola, predvorje i šadrvan.¹³

Nakon agresije i *etničkog čišćenja*, odnosno genocida nad Bošnjacima, osjetila se duhovna praznina i potreba za vjerskom obrazovno-odgojnom institucijom u gradu na Neretvi. Došlo je do realizacije ideje obnavljanja rada ove medrese, tako da je u septembru 1995. godine bilo svečano otvorenje (obnavljanje rada) Karaođoz-begove medrese,

12 Mujić, Muhamed A., *Vakufnama zaima hadži Muhamed-bega (Karaođoz-bega) iz 1570.*, str. 170.

13 Omerdić, Muharem, *Prilozi izučavanju genocida nad Bošnjacima : (1992.-1995.)*, Sarajevo, 1999., str. 101

u prisustvu tadašnjeg direktora i predavača mr. Saliha ef. Čolakovića. U školskoj 1995./96. godini upisano je jedno mješovito (muško-žensko) odjeljenje, a nastava je održavana u prostorijama Udruženja ilmije, u avliji Mehmed Koski-pašine medrese. Nakon kratkog perioda, nastava je izvođena u prostorijama Darul-‘Ilma, vakufu dr. Mahmuda Tantawiya, a od školske 1997./98. pa do danas nastava se održava u novoj zgradi Čejvan-čehajina mekteba. Godine 2000. izgradio se i internat za potrebe ove medrese. Najviše je učenika iz Mostara, ali ih ima i iz Konjica, Jablanice, Prozora, Nevesinja, Gacka, Stoca, Čapljine te nekoliko učenika iz Gornjeg Vakufa. U potpunosti je preuzet plan i program Gazi Husrev-begove medrese iz Sarajeva. S obzirom da je sve veći interes za upis u navedenu medresu, naročito sa područja Mostarskog muftijstva, 16. septembra 2006. godine postavljen je kamen temeljac za novu zgradu Karadžoz-begove medrese.¹⁴ Ove godine, Karadžoz-begova medresa na čelu sa direktorom Šefkom ef. Tinjakom, proslavila je 450 godina svoga postojanja.

2.2. Osmanski tip medrese u obliku slova L

Karadžoz-begova medresa može se ubrojiti među one objekte koji čine tip tzv. male medrese asimetričnog tlocrta u obliku slova L, tj. svi njeni prostori formirani su u obliku slova L, sa skraćenim jednim krakom, tako da ona predstavlja tipičan primjer medresa u obliku slova L, koje su ujedno i najbrojnije u Bosni i Hercegovini. Medresa je izgrađena u dvorištu istoimene džamije, ali je postavljena periferno, tako da se prividno izdvaja u zasebno dvorište sa šadrvanom, a u suštini čini arhitektonsko-prostornu cjelinu sa džamijom i njenim dvorištem. Šadrvan služi i džamiji i medresi.

Medresa je dosta skromnih dimenzija, upravo onih koje su bile svojstvene medresama ovakvog tipa. Sastoji se od šest prostorija i hajata. Četiri manje služile su za stanovanje đaka, dok je jedna, znatno veća, bila namijenjena za učionicu (dershanu) u kojoj je održavana nastava.

14 Kadribegović, A., *Veliki dan za Mostar i Bosnu i Hercegovinu, Preporod*, br. 19/837 (1. oktobar 2006.), Sarajevo, 2006., str. 28-29

va. Najzad, šesta prostorija, izdužena i po površini manja od učionice, služila je za smještaj biblioteke.¹⁵ Svi prostori pokriveni su manastirskim svodovima, koji se približavaju formi kupole. Manastirski svodovi bili su primijenjeni kod prvih brusanskih medresa u pokrivanju i soba i trijema. Kasnije se sve više primjenjuje kupola, ali se manastirski svod ne odbacuje potpuno ni u klasičnom periodu osmanske arhitekture. Ovakve svodove nalazimo na turbetu i medresi Šemsi Ahmed-paše u Uskudaru, koje je gradio Sinan, a zatim na mnogim bibliotekama i mektebima u Istanbulu.¹⁶

Ova medresa građena je kao monumentalna građevina od obrađenog kamena. Svodovi su građeni od sedre. Osnovni izraz građevini daje horizontalno razvijena osnovna masa, sa nizom prozora, naglašena nizom kupolastih svodova i nizom dimnjaka, koji se izdižu iz kamina postavljenih u svakoj prostoriji. Kod ove medrese primijenjen je osmanski tip medrese sa kupolama, tako da su u njoj izgradnji sudjelovali osmanski graditelji.¹⁷ Na medresi postoji nekoliko zapisa, uklesanih ili bojom ispisanih, koji su veoma oštećeni i uglavnom nečitljivi. Ni jedan od njih ne odnosi se na gradnju objekta. Svi su pretežno vjerske sadržine ili, pak, označavaju datum posjete pojedinih ličnosti ovom zdanju, kao i druge manje važne pojedinosti i datiraju iz XVIII. stoljeća.¹⁸

2.3. Nastavni program

Iz vakufnama saznajemo da se u medresama na prostoru Bosanskog ejaleta uglavnom učio arapski jezik, tefsir (tumačenje Kur’ana), hadis (islamska tradicija), fikh (šerijatsko pravo), mantik (logika), hikmet (filozofija), usuli-fikh (osnove šerijatskog prava), kelâm (apologetika), a u okviru arapskog jezika: sarf (morfologija), nahv (sintaksa), meani i bejan (stilistika i retorika). Ne može se tačno

15 Stanić, Radomir – Sandžaktar, Meliha, *Konzervacija Karadžoz-begove medrese u Mostaru, Naše starine*, god. XI./1967., Sarajevo, 1967, str. 94. (dalje: Stanić, R.-Sandžaktar, M., *Konzervacija*)

16 Bećirbegović, M., *Prosvjetni objekti*, str. 308-309

17 Ibid., str. 309

18 Stanić, R.-Sandžaktar, M., *Konzervacija*, str. 91

utvrditi koliko su bili zastupljeni drugi predmeti koji se nagovještavaju u vakufnamama, ali je to, svakako, zavisilo od vremena i od značaja pojedine medrese. Nastavni predmeti bili su slični u svim medresama istog ranga, a razlike su bile samo u izboru muderrisa koji je odabirao udžbenik po kome je nastavni predmet i dobijao naziv.¹⁹

Prema navodima Abdullaha-Sidki ef. Riđanovića,²⁰ u ovoj medresi bili su zastupljeni nastavni predmeti: arapski jezik, logika, geometrija, ahlak (etika), hadis, akaid (apologetika), tefsir (egzegeza Kur'ana) i fikh (islamsko pravo u najširem smislu).²¹ Ti predmeti izučavani su na bazi izvora, poput: *Šerhu'l-Kafijeti* od Mula Džamija; *Hašijetu'* od Abdulgafura el-Larija; *Šerh Muhtesar Isagudžu* od Serahsija; *Es-Siradžije*, autora alima Ibni Ala'; *El-Veledije fi'l-adab* od Ahmeda ibni Muhammeda el-Konjevija; *Tarikatu'l-muhamedije* od Muhammeda pir-Alije, zvanog Birgili; *Kasidetu Ebi'l-Feth*, *Busti* i drugi.²² Red nastavnih predmeta bio je stalan, a predmeti su nosili ime stalnog udžbenika prema kome se taj predmet izučavao (*tedžvid*, *munija*, *halebija*, *durrijekta*, *multeka*, *mevkufati*, *bergivi šerhi*, *gulistan*, *kamus*, *veledije* itd.).²³ Izučavani nastavni predmeti i njihova težina svjedoče da ova medresa spada u rang srednje škole, koja je pružala jedno cjelovito obrazovanje u ono vrijeme.

Vrijeme koje bi se utrošilo u jedan nastavni predmet (jedan udžbenik) zavisilo je od muderrisa medrese, broja i sposobnosti njegovih

učenika. Nekad je za jedan nastavni predmet trebala jedna godina, a nekad i više, pa čak i cijele dvije godine.²⁴ Raspored predmeta u svim stepenima i njihovim nižim i višim dijelovima bio je tako zgodno raspoređen da je učenik, gdje bi god prekinuo školovanje u medresi, ponio sa sobom jednu prilično zaokruženu cjelinu vjerske naobrazbe, a mogao je lahko nastaviti u drugoj medresi ili kod drugog muderrisa.²⁵

Predavanja su održavana u deršhani, predavaonici, slično mektebima, a učenici su sjedili u više halki (krugova), radeći paralelno. Učenici su prelazili iz halke u halku neposredno po savlađivanju udžbenika, zavisno o individualnim sposobnostima i zalaganju učenika. Nastava je počinjala poslije sabah-namaza i bila je dvokratna.

Ne može se tačno odrediti koliko je trajala školska godina u pojedinim medresama. Obično, to je bilo od početka jeseni do početka ljeta.²⁶

2.4. Muderrisi

Kvalitet nastave zavisio je od više faktora, u prvom redu od obrazovnog nivoa muderrisa koji su predavali. Što su oni bili učeniji i što su bolji uspjeh u predavanjima postizali, i ugled medrese bio je veći.

U svojoj vakufnami, zaim hadži Muhamed-beg odredio je: "(Muderrisi) će predavati uopće svakom ko dođe (da sluša) neki predmet iz korisnih nauka koje nalaze svoju primjenu u životu (el-'ulum el-nafi'a el-musta'mala), a ako bude imao slušalaca (više), neće (ga) odbiti s vrata medrese".²⁷

Karađoz-begova medresa bila je jedna od vodećih mostarskih medresa. U nojoj svo vrijeme njenoga djelovanja predavali najveći mostarski znanstveni autoriteti, najčešće mostarske muftije.²⁸

24 Ždralović, Muhamed, *Bosansko-hercegovački prepisivači djela u arabičkim rukopisima, knj. I*, Sarajevo, 1988, str. 245. (dalje: Ždralović, M., *Bosansko-hercegovački prepisivači, knj. I*)

25 Ibid.

26 Ćurić, H., *Muslimansko školstvo*, str. 119.

27 Mujić, Muhamed A., *Vakufnama zaima hadži Muhamed-bega (Karađoz-bega) iz 1570.*, str. 171.

28 Kasumović, I., *Školstvo*, str. 193.

19 Kasumović, I., *Školstvo*, str. 154

20 Hadži Abdullah-Sidki ef. Riđanović rođen je u Mostaru 1844. godine. Po završetku mektepskog obrazovanja, produžava sa učenjem u Karađoz-begovoj medresi. Učio je pred muderrisom muftijom Karabegom. Kao njegov *mulazim* (nastavnički pripravnik) bio je svjedok svih događaja o kojima govori njegova studija, koja je neka vrsta monografije o muftiji Karabegu, a ujedno i vjerni izvor svega što je zadesilo i Mostar i mnoge istaknute ličnosti toga vremena. Vidi: Nakičević, Omer, *Karabeg*, Sarajevo, 2001., str. 32-34. (dalje: Nakičević, O., *Karabeg*)

21 Ibid., str. 44

22 Ibid., str. 44-49.

23 Vidi: Ćurić, Hajrudin, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, Sarajevo, 1983, 119-124. (dalje: Ćurić, H., *Muslimansko školstvo*)

Prvi muderris ove medrese bio je mevlana Hasan,²⁹ kojega je vakif izričito postavio i odredio da ovu dužnost obavlja doživotno, o čemu nam svjedoči njegova vakufnama.³⁰ Iz raznih isprava saznajemo da su u ovoj medresi predavali slijedeći znameniti muderrisi: Jusuf, sin Muratov, njegov sin Mustafa Ejubović (Šejh Jujo),³¹ mostarski muftija do 1707. godine, zatim Ibrahim Opijač,³² sin hadži Ismailov, od

29 Rođen je u Mostaru nepoznatog datuma u prvoj polovici XVI. vijeka, prema nekim podacima preselio je na ahiret 1584.-85. godine u rodnom Mostaru, gdje mu je i dženaza obavljena. Potpisivao se Zijâi (Svijetli), sin Alije Mostarca, a prepisivači njegovih pjesama dodavali su i Čelebi, što znači učeni. Ostavio je dosta autobiografskih podataka u svojoj poeziji. Iako navodi kako je napisao cijeli divan, do nas je, koliko se zna, sačuvan tek manji dio njegovog opusa. Osim pjesme *Slučaj Šejha Abdurezaka*, koja je epskog obilježja, ostale pjesme su mu lirske. Pisao je na perzijskom i na turskom jeziku. U jednoj pjesmi Zijaija spominje i svoju ljubavnu priču u stihu *Varkah-u Gülsah*, ali nije pronađena. U njegovoj poeziji nailazimo na pjesnikova tumačenja same te poezije i njenih poruka, što je inače rijedak manir u toj vrsti književnosti. Vidi: Nametak, Fehim, *Divanska poezija XVI. i XVII. stoljeća*, Sarajevo, 1991., str. 37-41

30 "(Vakif) je odredio da dužnost muderrisa obavlja mevlana Hasan-efendija, sadašnji muderris, sve dok bude vršio nastavničku dužnost, u uobičajeno vrijeme učenicima – musteidima koji stanuju u sobama (njegove medrese)." Vidi: Mujić, Muhamed A., *Vakufnama zaima hadži Muhamed-bega (Karadžo-bega) iz 1570.*, str. 171

31 Mustafa Ejubović ubraja se među najistaknutije bošnjačke pisce na arapskom jeziku. Njegovo puno ime je Mustafa Jujo b. Jusuf b. Murad Ejjubizade el-Mostari el-Bosnavi. Rođen je 1651. godine u Mostaru, a 1677. godine otišao je na školovanje u Istanbul, na čuveno sveučilište Sahn-i Seman, i završava ga za četiri godine. U Istanbulu je napisao desetak djela te veći broj spisa iz gotovo svih oblasti. Napisao je i 27 kraćih i dužih rasprava, među kojima su najbrojniji naučni radovi iz logike i disputacije (13 djela), prava (6 djela). Dodatno je napisao rad iz perzijske leksikografije i metrike, dva djela iz dogmatike, te sastavio zbirku vazova. Pretpostavlja se, prema broju sačuvanih spisa, da je napisao više od 60 naučnih djela. Od 1692. godine postaje mostarski muftija. Vrijeme provedeno u Mostaru koristi za angažiranje u prosvjeti, na predavanjima, pisanju udžbenika i drugih aktivnosti. Umro je u Mostaru 16. jula 1707. godine. Vidi: Ljubović, Amir, *Logička djela Bošnjaka na arapskom jeziku*, Posebna izdanja, knj. XVIII., Sarajevo, 1996, str. 42-53.

32 Ibrahim Opijač je rođen u Mostaru 1678. godine. Njegovo puno ime je Ibrahim b. Šayh Hağğ Ismail b. Salih b. Ali Opijač. Nakon završenog mekteba, pohađao je neku nižu mostarsku medresu, a zatim Karadžo-begovu medresu, u kojoj je tada predavao muderris Šejh Jujo,

1707. do 1726. Nakon njega u Mostar za muftiju dolazi Mustafa-Sidki ef. Sarajlizade (Sarajlić),³³ koji je, uz muftijsko zvanje, predavao i u medresi do 1847. Poslije Sarajlićeve smrti, 1847. godine za mostarskog muftiju dolazi Mustafa ef. Mukizade (Mukić),³⁴ koji je također predavao u ovoj medresi i to sve do godine 1853. Potom, 1857. godine, dolazi kao muftija Mustafa-Sidki ef. Karabeg,³⁵ inače njegov učenik, koji je na toj dužnosti bio sve do austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine. U razdoblju od 1878. do zatvaranja medrese 1918. godine,

pred kojim je stekao i završio svoje obrazovanje. Nakon smrti svoga muderrisa, Ibrahim Opijač postaje profesor medrese, gdje je predavao arapski jezik i islamske nauke 1119. godine. Iste godine je napisao biografiju svoga muderrisa i postao staratelj njegove biblioteke kao vakufa. Vidi: Šabanović, Hazim, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima : (bibliografija)*, Sarajevo, 1973., str. 439-440

33 Mustafa-Sidki Hilmi efendija, po završetku univerzitetskog obrazovanja u Istanbulu, vraća se u domovinu i nešto kasnije biva postavljen za mostarskog muftiju. Bio je murid Abdurrahmana Sirrije, šejha oglavačke tekije. Hivzija Hasandedić navodi jedno njegovo kratko djelo bez naslova pisano na arapskom jeziku, a koje je sačuvano u prijepisu njegovog učenika po imenu Hasan, sin Mehmedov. Djelo tretira pitanje nauke, upravljanja državom i pokornost podanika vladaru, borbe za vjeru, dužnosti upotrebe oružja, postupaka s odmetnicima i nasilnicima, kao i rekviriranja hrane i drugih potrepština od naroda za vojsku. Vidi: Nakičević, O., *Karabeg*, str. 24-25.

34 Hadži Mustafa efendija (Mukizade) Mukić rođen je u Mostaru u drugoj polovini XVIII. stoljeća. Završio je Karadžo-begovu medresu u Mostaru. Jedan od muderrisa bio mu je i prethodni muftija, hadži Mustafa-Sidki ef. Sarajlić (Sarajlizade). Svoje školovanje nastavlja u Istanbulu, a po povratku u svoj rodni grad postavljen je za muderrisa Karadžo-begove medrese u Mostaru 1847. godine. Vidi: Nakičević, O., *Karabeg*, str. 25-27

35 Muftija Mustafa-Sidki ef. Karabeg potomak je stare i ugledne mostarske porodice Karabeg. Rodio se u Mostaru 1249. (1732.) godine. Bio je veliki prijatelj i promicatelj nauke, pa su se njegovim posredovanjem školovali mnogi Mostarci, a i otišli u Carigrad na specijaliziranje. U medresi je predavao sve vjerske predmete: tumačenje Kur'ana (tefsir), islamsku tradiciju (hadis), islamsko pravo (fikh), filozofiju islamskog prava (hikmeti-tešri), apologetiku (akaid), logiku (mantik) i književnost arapskog jezika. Vidi: Hasandedić, Hivzija, *Mustafa-Sidki ef. Karabeg : Mostarski muftija od 1857. do 1878. godine i okupacija Mostara, El-Hidaje*, br. 3-10, godina VII./1944., Sarajevo, 1944., str. 1-30 (dalje: Hasandedić, H., *Mustafa-Sidki ef. Karabeg*)

na ovoj medresi predavali su Mustafa Dizdar, Derviš Ljuta, Bešir Čolaković, Salih Alajbegović, Ibrahim Fejić, reisu-l-ulema. Medresa je zatvorena 1918. godine i od tada je djelomično služila kao stambena zgrada. Naime, i nakon zvaničnog zatvaranja, medresa je, na inicijativu Ahmeda ef. Karabega,³⁶ na izvjestan način nastavila raditi. Istina, više ne kao medresa, već kao katedra za tefsir i hadis na kojoj je, u periodu od 1922. pa do smrti 1942. godine, Ahmed ef. Karabeg držao javna predavanja iz tefsira i hadisa, i to svake godine od početka novembra do kraja aprila. Zimska predavanja održavana su u večernjim satima. Slušaoci ovih predavanja bili su uglavnom pripadnici mostarske uleme.³⁷

2.5. Učenici

Za učenike ove medrese koristio se naziv *musteid*,³⁸ što znači učenik. Karađoz-beg je za učenike svoje medrese koji su stanovali u njene četiri manje sobe izdvojio 8 dirhema i uvjetovao da budu lijepo obučeni, a ukoliko se nađu izvan Mostara, da im se obavezno osigura hrana i novac za izdržavanje.³⁹ Poslije proučavanja i savladivanja pojedinih predmeta, učenici su dobijali diplomu (idžazetnamu) od svog muderrisa, a ne od institucije. Idžazetnama je uvijek bila specifična jer se odnosila na odgovarajuće naučne discipline i odgovarajuće udžbenike. Zahvaljujući njoj, oni su, kao “svršeni teolozi, mogli biti postavljeni u sve vjerske službe kao imami, hatibi, mualimi, muderrisi u medresama, vjeroučitelji, kadije, muftije, pa čak i šejhu-l-islami”⁴⁰,

36 Hadži Ahmed efendija rođen je u Mostaru 1868. godine. Sin je mostarskog muftije hadži Mustafe-Sidki Karabega. Nakon završenog osnovnog obrazovanja, učio je u Koski Mehmed-pašinoj i Karađoz-begovoj medresi. Idžazetnamu (diplomu) dobio je od čuvenog mostarskog alima hadži Salih ef. Alajbegovića. Preselio je na ahiret u Mostaru 1942. godine. Vidi: Nakičević, O., *Karabeg*, str. 28-29

37 Hasandedić, Hivzija, *Spomenici kulture turskog doba u Mostaru*, Sarajevo, 1980, str. 80

38 Musteid – nadaren učenik; korepetitor, stariji učenik koji pomaže ostalim učenicima u savladavanju gradiva

39 V. Mujić, Muhamed A., *Vakufnama zaima hadži Muhamed-bega (Karađoz-bega) iz 1570.*, str. 170-171

40 Ždralović, M., *Bosansko-hercegovački prepisivači, knj. I.*, str. 245-246

čime su dobijali ovlaštenja svojih muderrisa da i oni mogu drugom predavati. Neki od onih koji su završili medresu odlazili su na školovanje u Istanbul ili neke druge islamske centre na dalje školovanje. Mnogi od njih postali su poznati pjesnici ili su se istakli kao pisci u drugim književnim žanrovima. Oni šalju, odnosno donose sa sobom knjige koje ostaju u njihovom privatnom vlasništvu ili ih uvakufluju u medresama i bibliotekama, čime su obogaćivali knjižni fond. Ovu medresu pohađao je veliki broj učenjaka, pjesnika i drugih velikana tog vremena. Halku muderrisa Mustafe-Sidki ef. Sarajlizadea (Sarajlića) pohađali su slijedeći učenici: Hadži ef. Husejn Manjga, koji je bio izvrstan poznavalac perzijskog jezika, munla Bešir ef. Čolaković, jedan od bibliotekara Karađoz-begove biblioteke, munla Mustafa ef. Oručević, dobar vaiz i uvažena politička ličnost i za vrijeme Turske i u vrijeme austrijske okupacije.

Među učenicima koji su dobili idžazetnamu pred muderrisom Mustafom ef. Karabegom, a kasnije postali i muderrisi ove medrese, bio je i hadži Abdullah ef. Riđanović, koji je napisao monografiju na arapskom jeziku o svom muderrisu Karabegu, obradivši detaljno njegov život, djelovanje i tragično umorstvo. Tu su i Ahmed ef. Dizdar, hadži Salih ef. Alajbegović, koji se posebno istakao kao metodičar i tumač, i drugi.⁴¹

2.6. Prepisivačka djelatnost

Osim navedenih aktivnosti, u ovoj medresi bila je razvijena i snažna prepisivačka djelatnost. U njoj su prepisivane knjige ne samo turskih, arapskih i perzijskih autora nego i pisaca Bošnjaka. Ovdje je nastalo više prijepisa različitih djela iz arapske gramatike i sintakse, zatim stilistike, komentara Kur’ana, teologije, prava itd. Uporedo s tim, muderrisi su, uz rad sa učenicima, napisali više vrijednih teoloških, filoloških i pravnih djela te komentara iz logike, stilistike i drugih u to vrijeme aktualnih disciplina. U znanstvenim krugovima posebno su poznata djela Šejh Juje i Ibrahima Opijača,

41 Nametak, Hasan, *Mostarska ulema zadnjih sto godina, Narodna uzdanica*, godina IX./1941., Sarajevo, 1941., str. 75-81

te pjesnički opus mevlana Hasana Zijaije, prvog muderrisa ove medrese.⁴²

Ibrahim ef. Opijač iz Mostara, u biografiji svoga učitelja Šejh Juje, piše da je "Šejh Jujo iza svoje smrti ostavio više od šezdeset ukoričenih knjiga, koje je sam prepisao, ne računajući njegova djela". U Karađoz-begovu medresu su prenesene i neke druge vakufske i privatne biblioteke iz Mostara. Vrijedno je spomenuti biblioteku Derviš-paše Bajezidagića, biblioteku Mustafe Ejubovića, čija se većina sačuvanih rukopisa danas nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, potom biblioteka Ibrahim-efendije Opijača, biblioteka Ali-paše Stočevića i druge.⁴³ Bosanskohercegovački prepisivači imali su historijsku ulogu u širenju knjiga pisanih arapskim pismom. Prepisivanjem su se bavili ne samo muderrisi, učenici (softe), imami, hatibi, mujezini, kadije i šejhovi, već i sultani, veziri, hodže i vratari, svi koji su bili pismeni i koji su poznavali jezike i literaturu. Uz većinu medresa postojale su biblioteke, pa je učenicima bilo omogućeno da prepisuju djela iz tih biblioteka.

Od njenog osnivanja, u ovoj medresi djelovalo je niz prepisivača: Muharem Halifa, sin Velijin (1625.), Ibrahim, sin Husejna Ljubuškalije (1635.), Jusuf Mostari (1643.), Salih (1646.), Sidik, sin Abdov, Mahmud i Ali Hlivnavi (1658.), Murteza, sin Hasanov (1675.), Ahmed, sin Saliha Mostarije (1706.), Muhamed, sin Šabana iz Zimlja (1711.-1712.), Muhamed, sin hadži Hasanov (1718.), Ahmed Mostarac (1727.), Hasan, sin Mustafin (1728.), Mustafa, sin Alije iz Popova (1734.), Ahmed, sin Husejna Mostarije (1734.-1739.), Mustafa (1735.), Muhamed, sin Salihov (1736.), Ahmed, sin Mustafin (1745.), Muhamed (1749.), Husejn (1760.), Mustafa, sin Omera Hadžalizadea (1774.), Salih, sin Ahmeda Krese (1826.), Mustafa, sin Muhameda Trklje Stočanina (1739.-1842.), Salih Hromić (1839.), Abdulah, sin Salihov (1851.), jedan anonim iz 1842. godine (OIS 2.049) i Salih, sin Bekira hodže Ismailhodžića (bez datuma prijepisa).⁴⁴

42 Kasumović, I., *Školstvo*, str. 193

43 Dobrača, Kasim, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa, sv. I*, Sarajevo, 1963, str. XIII

44 Ždralović, M., *Bosansko-hercegovački prepisivači, knj. I*, str. 248.

Najistaknutije mjesto među ovim prepisivačima zauzima Ahmed, sin Husejna Mostarije. On je prepisao i dva Šejh Jujina djela i usporedio ih s autografima. U ovoj medresi prepisana su djela iz gramatike i sintakse arapskog jezika, prava, hadisa, disputacije, obredoslovlja, lijepe književnosti, leksikografije, stilistike i logike⁴⁵ i djela koja je, pored Šejh Juje, sastavio i Ibrahim ef. Opijač, a koja su u medresi služila kao udžbenici.

2.7. Karađoz-begova biblioteka

U periodu Osmanske vladavine u Mostaru je osnovano više biblioteka. One su u svoje vrijeme imale značajnu ulogu u širenju znanosti. Do knjige se u to doba teško dolazilo, jer sve do 1866. godine na prostorima današnje Bosne i Hercegovine nije radila nijedna štamparija u kojoj bi se štampale knjige na orijentalnim jezicima. Zbog toga su nabavljane knjige prepisivane i tako umnožavane. Kao što je već spomenuto, knjige su prepisivali i obrazovani i poluobrazovani ljudi. Svi ti manuskripti sada predstavljaju veliku vrijednost. Jer, pored raznovrsnosti materijala i bibliografskih podataka, mnoga sadrže i razne veoma važne zapise i hronograme, a neka i originalne radove naših ljudi koji su pisali i pjevali na orijentalnim jezicima. Među ovim rukopisima nalaze se i autografi domaćih pisaca.⁴⁶ Biblioteka je bila smještena u posebnoj prostoriji uz dersšanu. Obogaćivanjem s privatnim i javnim bibliotekama iz Mostara, u posjed ove biblioteke našli su se dragocjeni unikati i autografi nekih domaćih pisaca (Šejh Juje, Ibrahima Opijača i drugih).⁴⁷ Iz vakufname zaima hadži Muhamed-bega saznajemo da je, pored ostalog, uvakufio i slijedeće: "7 *mushafa* u kožnom povezu, kompletnih, onakvih kakvi se samo poželjeti mogu, napisanih u duhu pravila tedžvida, kaligrafski dotjeranih. Ovi primjerci su u cjelovitim džuzovima i u kožnim povezima čiji broj iznosi 30. Koristit će se za učenje u časnoj džamiji koju je on sagradio. (Isto tako) uvakufio je sljedeće: za-

45 Ibid., str. 249.

46 Hasandedić, Hivzija, *Muslimanske biblioteke u Mostaru, Anali GHB*, knj. I./1972., Sarajevo, 1972., str. 107 (dalje: Hasandedić, H., *Muslimanske biblioteke*)

47 Ibid., str. 108

vršeno djelo u jednom svesku (iz oblasti) tumačenja Kur'ana (tefsir) pod nazivom 'El-Kaššaf' od Muslihudina El-Havarizmija, poznat pod imenom 'Garullah el-allama'. Drugo savršeno djelo u jednom svesku, također iz (oblasti) tumačenja Kur'ana, čiji je autor El-Kadi el Bajdavi eš-Šafi'i, kao i djelo 'Šarh Šir'at at-islam' iz (područja) islamske tradicije (hadis) od mevlane Sejjida Ali el-Bursavije. Djelo iz područja arapskog jezika od šejha El-Ahtarije. Neka im svima Allah podari svoju milost!"⁴⁸

Također, vakif je odredio "da mutevelija čuva sva (navedena djela) i da ih daje jedino licima koja su u stanju da se njima služe (ehl), uz jak zalog i pouzdana jamca, i da on ovlasti lice koje će se brinuti o njima".⁴⁹

Biblioteka je zatvorena 1934. godine, kad je umro njen posljednji bibliotekar hadži Muhamed ef. Spahić. Poslije toga više nije otvarana, jer nije bilo odgovarajuće osobe koja bi se o njoj brinula. Nažalost, u to vrijeme iz nje su otuđena mnoga djela kojima se gubi svaki trag. Godine 1950. preneseno je u Gazi Husrevbegovu u Sarajevu više stotina rukopisa. Nekoliko rukopisa posjeduje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu (danas: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti - HAZU), a neki najvredniji mostarski rukopisi nalaze se van granica naše države.⁵⁰ Također, tri rukopisa iz ove biblioteke posjeduje Arhiv Hercegovine u Mostaru.

3. ZAKLJUČAK

Karađoz-begova medresa imala je vrlo značajnu ulogu u razvoju školstva ne samo u gradu Mostaru, već i u njegovoj široj okolini. Nesumnjivo je da se i sada, nakon što je u Mostaru ponovo otvorena medresa sa imenom ovog velikog mostarskog vakifa, osjeća dubok trag višestoljetne tradicije Karađoz-begove medrese.

IZVORI I LITERATURA

1. Ankara, Tapu ve Kadastro Arşivi No. 484 (7); ANUBiH - OIS br. 43, str. 144.
2. Bećirbegović, Madžida, "Prosvjetni objekti islamske arhitekture u BiH", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XX.-XXI./1970.-71., Sarajevo, 1974, str. 223-364.
3. Čurić, Hajrudin, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1983.
4. Hasandedić, Hivzija, *Muslimanske biblioteke u Mostaru*, Anali GHB, knj. I./1972., Sarajevo, 1972., str. 107-112
5. Hasandedić, Hivzija, *Mustafa-Sidki ef. Karabeg : Mostarski muftija od 1857. do 1878. godine i okupacija Mostara*, El-Hidaje, br. 3-10, god. VII./1944., Sarajevo, 1944, str. 1-30
6. Hasandedić, Hivzija, *Mostarski vakifi i njihovi vakufi*, Mostar, 2000.
7. Hasandedić, Hivzija, *Spomenici kulture turskog doba u Mostaru*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1980.
8. Kadribegović, A., *Veliki dan za Mostar i Bosnu i Hercegovinu*, *Preporod*, br. 19/837 (1. oktobar 2006.), Sarajevo, 2006., str. 28-29
9. Karčić, Fikret, *Islamske studije na pragu 21. vijeka : Naslijeđe prošlosti i izazovi budućnosti*, *Novi Muallim*, god. II., br. 6/2001., Udruženje ilmijje Islamske zajednice u BiH, Sarajevo, 2001., str. 4-12
10. Kasumović, Ismet, *Školstvo i obrazovanje u bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, Mostar, 1999.
11. Ljubović, Amir, *Logička djela Bošnjaka na arapskom jeziku*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja, knj. XVIII., Sarajevo, 1996.
12. Mujezinović, Mehmed, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine : knj. 3 : Bosanska krajina, Zapadna Bosna i Hercegovina*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 1998.
13. Mujić, Muhamed A., *Vakufnama zaima hadži Muhamed-bega (Karađoz-bega) iz 1570.*, *Vakufname iz Bosne i Hercegovine : (XV. i XVI. vijek)*, Orijentalni institut, Sarajevo, 1985., str. 159-168 i str. 169-171
14. Nakičević, Omer, *Karabeg*, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2001.
15. Nametak, Fehim, *Divanska poezija XVI. i XVII. stoljeća*, Institut za književnost [et al.], Sarajevo, 1991.
16. Nametak, Hasan, *Mostaska ulema zadnjih sto godina*, *Narodna uzdanica*, god. IX./1941., Sarajevo, 1941., str. 75-81
17. Omerdić, Muharem, *Prilozi izučavanju genocida nad Bošnjacima : (1992.-1995.)*, El-Kalem, Sarajevo, 1999.
18. Polimac, Abdulah, *Novi dokumenti o gradnji Starog mosta u Mostaru*, *Most* br. 14-15, Mostar, 1977., str. 109-114
19. Stanić, Radomir-Sandžaktar, Meliha, *Konzervacija Karađoz-begove medrese u Mostaru*, *Naše starine*, god. XI./1967., Sarajevo, 1967., str. 87-100
20. Šabanović, Hazim, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima : (biobibliografija)*, *Svjetlost*, Sarajevo, 1973.
21. *Vakufname iz Bosne i Hercegovine (XV. i XVI. vijek)*, knj. 1., Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1985.
22. Ždralović, Muhamed, *Bosansko-hercegovački prepisivači djela u arabičkim rukopisima*, knj. I.-II., *Svjetlost*, Sarajevo, 1988.

48 Mujić, Muhamed A., *Vakufnama zaima hadži Muhamed-bega (Karađoz-bega) iz 1570.*, str. 162-163

49 Ibid.

50 Hasandedić, H., *Muslimanske biblioteke*, str. 107

Summary

MOSTAR MADRASAH OF ZAIM HAJJI MUHAMED-BEY
KARAĐOZ

Alma Omanović - Veladžić

Mostar, a city known as one of the most significant cultural centers in Bosnian ayalet (tur. province) during the entire Ottoman period was the place where the first madaris (sing. *madrasah*) were erected very early on.

The special credit for such rapid blossom of the city in the 16th century certainly goes to its waqifs, who lived and worked in the city: Muhamed-bey (Karađoz-bey), Ćejvan-ćehaja, Koski Mehmed-pasha, Nesuh-agma Vučjaković, Derviš-pasha Bajezidagić and others.

The main objective of this paper is to offer overall picture of Mostar madrasah of Zaim (*owner of Timar- land tenure*) Hajji Muhamed-Bey (Karađoz-bay) from 1570. The Madrasah was more referred to in the literature as Karađoz-bey' Madrasah in Mostar. It was named after its founder distinguished Mostar waqif. The original of the preserved waqfnama for this madrasah written in the first part of Ramadan, 977 AH or February 7 and 16, 1570 is presently kept in the Ghazi Husrev-bey library in Sarajevo. This work also briefly presents data on the curriculum and courses, resident professors, students, library and transcribing work that was much developed in it at that time.

موجز

مدرسة "زعيم حَجِّي محمد بيك قراجوز"
الإسلامية في موستار

أملا أو مانوفيتش – فلاجيتش

كانت مدينة موستار أثناء فترة الحكم العثماني أحد أهم المراكز الثقافية في ولاية البوسنة، وشهدت المدينة في وقت مبكر جدا إنشاء المدارس الإسلامية فيها، ويعود الفضل في ازدهار مدينة موستار السريع في القرن السادس عشر إلى الواقفين محمد باشا ونصوح آغا فوتشياكوفيتش ودرويش نيازيداغيتش وغيرهم. إن الهدف الأساسي لهذا المقال هو تقديم صورة مكتملة عن مدرسة "زعيم حَجِّي محمد بيك قراجوز" الإسلامية في موستار التي تأسست سنة 1570 م، والتي اشتهرت باسم "مدرسة قراجوز بيك" في موستار. لقد سميت المدرسة باسم مؤسسها، الذي كان من أشهر الواقفين في موستار، وما تزال مكتبة الغازي خسرو بيك في سراييفو تحتفظ بالوقفية الأصلية الخاصة بالمدرسة المذكورة والتي كتبت في العشر الأوائل من شهر رمضان لعام 977 هجرية، وبالتحديد بين 7 و 16 من فبراير سنة 1570 ميلادية. ونقدم في هذا المقال أيضا عرضا موجزا عن منهاج الدراسة في تلك المدرسة والمواد التي كانت تدرّس فيها، وعن المدرّسين الذين عملوا فيها، والطلاب الذين تخرجوا منها، وعن مكتبتها وأعمال النسخ التي كانت رائجة فيها في ذلك الوقت.